

тримання, існуюча нормативна структура опинилась у ситуації протиріччя з реаліями сучасних міжнародних відносин, не маючи можливості регулювати той їх сегмент, який найбільше потребує регулювання.

Ці два головні виклики – від дистрибутивної динаміки, з одного боку, та від поточних міжнародних реалій, з іншого, створюють "патову ситуацію" навколо діючої нормативної структури, коли її універсальне значення начебто не піддається сумніву, але випадки її ігнорування поширюються, що сприяє її поступовому розбалансуванню і зниженню готовності акторів до її відтворення. Найбільш небезпечним в цьому плані є те, що така ситуація провокує рух в напрямку фрагментації діючого нормативного контексту та створення окремих партикулярних нормативних комплексів з обмеженим просторовим охопленням.

Вказані особливості нормативного виміру структури постбіполярної системи мають істотний вплив на поведінку акторів. По-перше, з посиленням структурної ролі норм збільшилось значення нормативних факторів у формуванні мотиваційних детермінант та дискурсивних властивостей суб'єктів міжнародних відносин. Декларування нормативних цілей зовнішньої політики та нормативне обґрунтування власних дій на міжнародній арені стало звичайною, майже імперативною практикою [2, р. 1100].

По-друге, дедалі поширеним стає вдавання до нормативних методів та механізмів при реалізації міжнародних стратегій акторів. Виступаючи альтернативою дипломатичному торгу, нормативні інструменти дозволяють вести діалог з контрагентами у категоріях відповідності нормативним настановам і виконання накладених ними зобов'язань. Завдяки цьому зменшується необхідність йти на поступки та переглядати існуючий політичний баланс. Але інтенсивне використання нормативних інструментів провідними потугами призвело до не-

надто конструктивних наслідків, оскільки у поєднанні з використанням можливостей недержавних акторів сформувало модель непрямого впливу на інші держави з уникненням безпосередніх контактів та компромісів. Це, в свою чергу, зумовило скорочення схильності до співпраці та загального рівня кооперативності постбіполярної системи.

По-третє, змінились підходи до застосування акторами військової сили та інших форм силового примусу. За нинішніх системних умов, коли класична територіальна оборона вже не є універсальним засобом легітимізації вдавання до силових дій, в якості такого засобу виступають нормативно-ціннісні установки [3, р. 418]. Причому нормативне обґрунтування позбавляє силові дії політичної спрямованості, а тому не повинно провокувати інших акторів до силового балансування. Втім, збільшення випадків застосування військової сили на базі нормативних аргументів викликало опір держав і стимулювало їх вдавання до стратегій у стилі "м'якого" або "нормативного" балансування. Розрізненість і дисперсія таких стратегій поки що запобігають перетворенню балансування на ключову системну тенденцію, але сприяють подальшому послабленню імперативності існуючої нормативної структури.

Список використаних джерел

1. Koslowski R. Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System / R. Koslowski, F. Kratochwil // International Organization. – 1994. – Vol. 48, No. 2. – P. 215-247.
2. Wagnsson Ch. Divided power Europe: normative divergences among the EU 'big three' / Ch. Wagnsson // Journal of European Public Policy. – 2010. – Vol. 17, No. 8. – P. 1089-1105.
3. Youngs R. Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity / R. Youngs // Journal of Common Market Studies. – 2004. – Vol. 42, No. 2. – P. 415-435.

Надійшла до редколегії 29.01.13

О. Шаповалова, канд. політ. наук
Дипломатическая академия при МВД Украины, Киев

НОРМАТИВНЫЙ ИЗМЕРЕНИЕ СТРУКТУРЫ ПОСТБИПОЛЯРНОЙ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПОВЕДЕНИЕ АКТЕРОВ

В постбіполярній системі структурне значення нормативного виміру суттєво зміцилось, але воно испытывает воздействие ряда вызовов, происходящих от дистрибутивной динамики системы. Это приводит к повышению роли нормативных факторов в поведении государств при общей тенденции к разбалансированию действующей нормативной структуры.

Ключевые слова: постбіполярная система, нормативное измерение.

A. Shapovalova, Ph.D. (Political science)
Diplomatic Academy of Ukraine, Kyiv

NORMATIVE DIMENSION OF THE STRUCTURE OF POST-BIPOLAR SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE BEHAVIOUR OF ACTORS

In the post-bipolar system structural significance of the normative dimension substantially strengthened but it encounters a range of challenges emanating from the system's distributive dynamics. It entails the increase of the role of normative factors in states' behaviour with the general tendency towards diminishing the rigidity of the existing normative structure.

Key words: post-bipolar system, normative dimension.

УДК 94(497.1):930(477)

Ю. Шахін, канд. іст. наук
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса

ПРИЧИНЫ РОЗПАДУ ЮГОСЛАВІЇ В ОЦІНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

В статті розглянуто основні підходи українських учених до проблеми розпаду югославської федерації. Представлена класифікація їхніх підходів і критика їх методологічних позицій, встановлена ступінь розробки проблеми і перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: Югославія, розпад, українська історіографія.

В Україні щонайменше півтора десятка науковців опублікували роботи, присвячені причинам розпаду Югославії. Серед них історики, політологи, економісти,

фахівці з міжнародних відносин, військової історії та навіть один дипломат. Однак їх зусилля зосереджені не на проблемі розпаду як такого. Вони радше розгляда-

© Шахін Ю., 2013

ють події 1990-х рр., аніж шукають їх витoki. Як наслідок, в більшості історичних досліджень відсутня історична глибина. Деякі автори (наприклад О.Малиновська, М.З.Нагірний, Г.М.Перепелиця просто констатують, що наприкінці 1980-х рр. Югославія була дезінтегрована, а чому так сталося – не пояснюють.

Майже всі українські науковці вважають зовнішній чинник у розпаді Югославії другорядним. Однак, висуваючи на перший план внутрішній чинник, вони його досліджують поверхнево. Систематизувати їх дослідження за окремими підходами дуже важко, бо їх часто відрізняє внутрішня непослідовність. Тому наведені нижче групи виділені з певною часткою умовності.

Насамперед, існує група дослідників, які розуміють внутрішній фактор розпаду як суб'єктивний. Югославія нібито розпалася внаслідок змін в масовій свідомості, які є самостійною рушійною силою історичного процесу, або внаслідок суб'єктивних помилок. Отже, це ідеалістичний підхід.

Особливо яскраво ідеалізм проступає в творах Є. Пашенка та О.Надтоки. Філолог і дипломат Євген Пашенко – твердить, що причина етнічних конфліктів в Югославії – накладання "комуністичної системи" на суспільства з глибокою архаїчною традицією. Ця система нібито знесла стримуючі фактори, властиві християнській цивілізації та замінила їх своїм язичництвом, що і спонукало "національні організми" до агресії. Але світова історія не підтверджує його схему. Кривава націоналістична різанина властива і тим регіонам з архаїчною традицією, які ніколи впливу сталінізму не зазнавали. Особливо показовий в цьому плані Судан, де сторонами конфлікту були народи, які здавна сповідують монотеїстичні релігії.

О.О.Надтока яскраво виражений постмодерніст. Він досліджує не історію Югославії, а конструювання ідентичностей в Югославії, при чому спираючись не на джерела, а на англomовну історіографію. Такі замкнені на свідомість дослідження жодним чином не наближають до причин еволюції ідеології та масової свідомості жителів Югославії.

О.І.Брусилівська та О.Іваніцак не обмежують суспільне життя чистою свідомістю – об'єктивна реальність для них існує. Але причини розпаду Югославії вони в кінцевому рахунку зводять до ідеалістичних чинників. О.Іваніцак причиною югославської трагедії вважає "ексгумацію 19-столітньої національно-визвольної ідеології". Хто і чому її ексгумував, і чому ця операція вдалася? У відповідь автор припускає, що це результат суб'єктивної помилки керівників СФРЮ.

О.І.Брусилівська на перший погляд здається звичайним прибічником багатфакторного підходу, але це омана. За багатфакторною завісою ховається послідовний ідеалістичний монізм: "Отже, розпад Югославії в тій формі, що реально мала місце, був зумовлений особливостями ментальних характеристик народів федерації, а інші внутрішні та зовнішні чинники відігравали свою роль залежно від їх суб'єктивного сприйняття". Згодом вона побачила головну причину у "поступовому витісненні комуністичної ідеології націоналістичною".

Другу групу дослідників об'єднує уявлення про несумісність югославських народів. Вона нібито була постійно діючим фактором, а різні внутрішні та зовнішні обставини лише посилювали чи пом'якшували його дію. Отже розпад Югославії був неминучим. Такий підхід до проблеми можна назвати метафізичним (в гегелівському розумінні цього терміна). Найбільш послідовний тут О.Є.Лапшин. Всерйоз сприймаючи антинаукове вчення геополітиків, він вважає Югославію штучним утворенням, яке суперечило геополітичним інтересам її наро-

дів, і вона існувала всупереч їх волі, поки в ній були зацікавлені великі держави.

Д.Юрошевич та В.Козаков і О.Маначинський ставлять наголос не на геополітичній, а на етноцивілізаційній несумісності. Юрошевич та Козаков наполягають, що етнічна конфліктність була постійно діючим фактором в історії Югославії. "Проте констатація існування об'єктивних причин конфлікту, його закономірності не дає відповіді на запитання про чинники і час загострення...". Таких чинників вони знаходять два: помилкова спроба подолати економічні негаразди 1960-х рр. шляхом децентралізації та настання ери цивілізаційних конфліктів згідно вчення Хантінгтона.

О.Я.Маначинський причини розпаду Югославії прямо не формулює. Але всім викладом матеріалу створює у читача враження, що національна ворожнеча між хорватами і сербами, сербами і албанцями – постійно діючий фактор, незалежно від історичних обставин. Його дію посилювало нібито вороже ставлення Тіто до сербів та негативні наслідки реформи 1965 р.

Наступну групу вчених становлять еkleктики. Вони, як і попередні вчені наводять строкатий перелік причин розпаду Югославії, але, на відміну від них, доводять багатфакторний підхід до логічного завершення, і в них зовсім неможливо знайти ієрархію причин чи провідний фактор. Серед українських вчених це А.В.Шилова та Д.М.Шлапаченко. А.В.Шилова побачила причини розпаду Югославії у нібито бюрократичному нав'язуванні югославської ідеї, смерті Тіто, незавершеності розвитку югославських народів, економічній кризі, провалі модернізаційної політики та зміні місця Югославії в міжнародних відносинах. Встановити у неї системний зв'язок всіх наведених причин не уявляється можливим.

Д.Шлапаченко теж без всяких сумнівів нагромаджує взаємно непов'язані тези. В одному випадку він визначає внутрішні фактори розпаду СФРЮ як "суміщення політичної децентралізації зі спробами перерозподілу економічних ресурсів та економічних активів", які в кінці 1980-х рр. стимулювала економічна криза. В другому випадку твердить, що причиною краху СФРЮ стала радикальна ідеологія Мілошевича, що поєднала націоналізм і соціалізм. А в третьому місці заявляє, що розпад Югославії невідворотно зумовили спори між етнічними групами, не залагоджені з часів другої світової війни.

Четверту групу складають автори, які висувають на перший план соціально-економічні чинники. Ніхто з них не є моністом (багатфакторний підхід не обминув і їх), однак саме ці чинники вони ставлять на перше місце. В світовій науці поширена думка, що сплеск націоналізму та розпад Югославії викликала нерівномірність економічного та соціального розвитку її регіонів. Серед українських науковців її поділяють М.Каменецький та Г.Саган.

М.Каменецький цю позицію регулярно висловлює, але спеціальними дослідженнями не обґрунтував. Можливо саме тому він постійно схильний до її підкріплення додатковими чинниками та навіть ревізії. А Г.Саган справедливо відзначила, що вказану причину розпаду зазвичай констатують, але не розкривають і звернувшись до конкретно-історичних досліджень цієї проблеми на матеріалі другої половини 1960-х – початку 1980-х рр. Це був крок вперед, адже до неї ніхто подібних досліджень в українській історіографії не проводив. З точки зору накопичення нового матеріалу роботи Г.Саган становлять незаперечну цінність, однак з точки зору теоретико-методологічної складової автор демонструє нездатність до адекватних висновків. Її узагальнення містять соціологічні помилки і кричущо протирічать змісту власних статей.